

leder. Generelt er billedvalget ikke voldsomt spændende, men der er medtaget nogle meget interessante arkivalier, som virkelig illustrerer interessante forhold. Spændende er bl.a. Oluf Daas oversigt over skattebetalere i landsdelene s. 219 eller replikskiftet mellem lensmand og rentekammer s. 95.

Carsten Porskrog Rasmussen

MORTEN HEIBERG: *Emperadores del Mediterráneo. Franco, Mussolini y la guerra civil española*. Crítica Contrastes, Barcelona, 2003. (281 s.).

Morten Heibergs Ph.D.-afhandling på engelsk fra 2001, forsvaret januar 2002 ved det daværende Romansk Institut Københavns Universitet, foreligger nu i bogform, oversat til spansk. Det er en ændret, udvidet og ajourført version af den oprindelige afhandling. Litteraturen om Den Spanske Borgerkrig, 1936-39, øges konstant med stor hast, men det er lykkedes forfatteren at få mange bøger med fra 2002 og endog nævne en enkelt fra 2003 (se s. 240), selv om den så ikke er anført i litteraturlisten. Forfatteren er meget velorienteret i den store brogede litteratur af erindringer, trykte dokumenter og fremstillinger. Han benytter med stor sikkerhed litteratur på engelsk, tysk, fransk, italiensk, spansk og endog på catalansk. To væsentlige værker om Sovjetunionens og om Kominterns rolle i Spanien, baseret på de nyåbnede russiske arkiver, findes foreløbig kun på spansk.

Forfatterens emne er forholdet mellem Mussolinis Italien og Spanien, især under Franco. Det meste af den tæt skrevne bog drejer sig om borgerkrigen i Spanien, men der er også udblik til relationerne før 1936 og efter 1939. Historiografisk er bogen et opgør med en italiensk, og delvis amerikansk, historieskrivning, der har en tendens til at se normale og formildende træk i Mussolinis udenrigspolitik og krigsførelse. Forfatteren vender sig skarpt mod denne tolkning og påviser gennemgående, hvorledes fascistisk ideologi og voldsdyrkelse er et gennemgående element i Mussolinis politik, også over for Spanien. Forfatteren er dermed i tråd med en nyere tendens i udforskningen af såvel Hitlers som Mussolinis udenrigspolitik og statsførelse, der ligesom i 1950'erne og 1960'erne betoner personernes, her diktatorernes, og ideologiens rolle i disse stater.

Forfatteren kommer godt rundt om både den italienske og spanske side af problemet, men er især dybtgående vedrørende de italienske beslutninger og motiverne til dem. Adgangen til italienske arkiver, især militære, var klart bedre end til de ofte stadig lukkede spanske militærarkiver. Der er heller ikke fri adgang til Francos papirer.

Ved sin tolkning af problemerne er forfatteren i løbende polemik mod dele af historiografien. Han vender sig især mod dele af den italienske historieskrivning, bl.a. præget af Renzo De Felices monumentale værk om Mussolini (udgivet 1966-1997), men også imod en række italienske bøger fra 1990'erne. Som en dansk forfatter, der med denne bog henvender sig til et internationalt publikum, kunne der godt have været en henvisning til Thorsten Borring Olesens artikel om denne historiker i *Historisk Tidsskrift*, 1991, s. 507-525.

Forfatteren har med stor flid fundet en række nye kilder i italienske arkiver, især de militære, og han tolker dem med skarpsindighed anderledes end en række italienske historikere, der i øvrigt i ringe omfang har sat sig ind i spanske historikers brug af italienske arkiver. Hvor De Felice og en amerikansk historiker som John Coverdale (1975) gerne ser konservative, traditionelle, statsprægede træk i Mussolinis udenrigspolitik, betoner Morten Heiberg de typisk fascistiske, ideologiske træk, såsom glæden ved vold og bruddet med de gældende internationale regler. Han ser den italienske udenrigspolitik efter 1922 som hurtigt klart præget af ekspansive, aggressive træk. Racisme prægede krigen mod Etiopien 1935-36, og der sås en klar politisk vilje til at blande sig i andre landes indenrigspolitik, hvad enten det drejede sig om regionen Kroatien i det nye Jugoslavien eller om Spanien.

Forfatteren rejste allerede i år 2000 ved en konference i Italien en international og især italiensk debat om den italienske fascismes andel i overvejelser om brugen af giftgas fra Francos side under borgerkrigen. Franco og hans nærmeste havde alle personlige erfaringer med denne form for krigsførelse. Den spanske stat brugte selv giftgas i kolonikrigen i 1920'erne i spansk Marokko. Ud fra italienske kilder viser forf. hvorledes Franco ikke blot modtog italiensk krigsmateriel med giftgas, men også at han trænede til at bruge det, selv om det næppe blev udført.

Forfatteren diskuterer ikke kun de spansk-italienske relationer, men også de øvrige stormagters syn. Spansk diplomatisk kildemateriale giver også nye vinkler på Franco-Spaniens placering i magternes spil. Det er dog især materiale fra italienske militære arkiver, herunder fra efterretningstvæsenet, der giver anledning til nye tolkninger. Italienske indberetninger fra Tanger i tiden lige før og efter juli 1936 viser, at nogle italienere var vidende om de spanske oprøreres kupplaner. Ved bestikkelse kunne italienerne skaffe sig viden fra den spanske republiks ambassade i Paris, og undertiden kunne de afkode andre landes diplomatiske indberetninger, ligesom også englænderne i stort omfang afkodede italienske meddelelser. Forfatteren inddrager efterretningskilderne som supplement til forståelse af de normalt brugte officielle diplomatiske

kilder. Italienerne oprettede 1936-39 et omfattende spionnet i Spanien.

Det er forfatterens hovedsynspunkt ud fra disse nye kilder, at Mussolini aktivt siden 1931 var dybt fjendtligt indstillet over for det nye spanske demokrati, og han ønskede at vælte dette nye regime. Det var således ikke bare en tilfældigt opstået situation i juli 1936, men års bestræbelser, der udmundede i en italiensk beslutning om en væbnet intervention i Spanien. Meddelelserne fra Tanger kunne tydes sådan, at en sejrrig Franco ville underordne sig Italien og den fascistiske model, og gav den italienske ledelse et håb om en hurtig sejr. Det skulle komme til at gå helt anderledes. Det blev en meget langvarig krig og dyr for Italien i flere henseender. Og Franco ønskede næppe at lade sig underordne. Fra midten af 1937 sås klare træk af spansk selvhævdelse.

Forfatteren er meget kritisk over for Mussolinis indsats i Spanien. Den skabte den naturlige ideologiske afhængighed af det nazistiske Tyskland, der også intervererede, men magtpolitisk svækkede dette Italien. Det blev stadig mere afhængigt af det stærkere Tyskland. Den store italienske krigsindsats med op til 80.000 italienere i Spanien blev menneskeligt og materielt set dyrt. Italien selv var i 1940 meget dårligt rustet til at gå i krig, hvilket også en række nederlag i Anden Verdenskrig tydede på. I modsætning til de mere kontante og krævende tyskere fik Italien meget lidt økonomisk ud af indsatsen i Spanien. Mussolini ønskede primært Francos politiske loyalitet og ikke hans penge eller råvarer. Den spanske gæld til Italien, der endeligt var betalt i 1967, blev afviklet under milde vilkår.

Det er klogt af forfatteren at bruge de nye italienske kilder især til at skildre de italienske hensigter, og ikke til at skildre, hvad der skete. Et diktators undergivne vil gerne have tendens til at overdrive egne påvirkningsmuligheder, og det ses også her. Men kilderne viser klart det italienske regimes iver efter at påtrykke Spanien den fascistiske model. Forfatteren beskriver en række episoder, bl.a. de italienske ideer til den spanske ledelse i foråret 1937, da Franco fik dannet et enhedsparti under sin ledelse. Italienerne gjorde deres for at give det et fascistisk tilsnit. Italiens bestræbelser led et afgørende nederlag efter slaget ved Guadalajara marts 1937, hvor store italienske troppeenheder blev slået. Det gav Franco en mulighed for at frigøre sig fra for stor italiensk indflydelse – og det udnyttede han. Som årene gik, blev det tydeligt for italienerne, at Franco ikke udviste større taknemmelighed for den afgørende hjælp i starten, men at Franco og Mussolini tværtimod stod som rivaler med modsatte imperiale mål. Franco ønskede koloniale udvidelser i fransk Nordafrika, hvor Mussolini også stillede krav. Ideer 1939-40 om et stort spansk flådebyggeri faldt heller ikke i god jord i Italien.

Forfatteren gør udførligt rede for de omfattende italienske flybombardementer mod byer på Spaniens østkyst, ikke mindst i Barcelona. De foregik især fra den italienske base på Mallorca. Der og ved andre episoder, hvor store italienske enheder var indblandede, fremhæver han brutaliteten i krigsførelsen. Den civile befolkning skulle klart knækkes ved terror. Der var også italienske fly med ved ødelæggelsen af den baskiske by Guernica. Den italienske flåde beskød spanske byer. Det er forfatterens gentagne syn, at når den italienske ledelse nogle gange viste tilbageholdenhed, skyldtes det ikke humanitære hensyn, men angst for det internationale samfunds reaktion på en for brutal adfærd.

Morten Heibergs bog er et vægtigt bidrag til den internationale debat om Den Spanske Borgerkrig, og den er allerede indgået i denne debat, som det f.eks. kan ses af den kendte spanske historikers Enrique Moradiellos bog *Los Mitos de la Guerra Civil*. Ediciones Península, 2004, s. 234. Det er derfor berettiget, at bogen udkommer på spansk, selvom en oversættelse til engelsk ville have givet bogen flere læsere i Danmark. Det er et modent og velovervejet arbejde ud fra en mangfoldighed af kilder og divergerende tolkninger i den eksisterende litteratur. Litteraturlisten er en guldgrube af oplysninger, og det ville være urimeligt at tale om mangler. Kun af hensyn til fremtidig forskning vil jeg nævne, at et værk, der ikke er omtalt, kunne have været brugt til belysning af den bredere ramme, nemlig Reynolds M. Salerno: *Vital Crossroads. Mediterranean Origins of the Second World War, 1935 – 1940*. Cornell University Press. Ithaca and London, 2002.

Kay Lundgreen-Nielsen

PER BOJE: *Villum Kann Rasmussen: Opfinder og Entrepreneur*. København 2004. Gyldendal. 443 sider. 299 kr.

Navnet Villum Kann Rasmussen siger ikke de fleste det helt store, men siger man Velux, er kendskabsgraden straks en helt anden – ikke mindst blandt husejerne. Stærke brands har det med at dominere virksomheder, og Velux ovenlysvinduet har om noget placeret V.K. Rasmussen & Co. og siden VKR-Holding A/S på det erhvervsmæssige Danmarks- og verdenskort. Bogen handler om Velux' fader og om, hvordan det lykkedes at skabe en af efterkrigstidens største danske erhvervssucceser.

Professor ved Odense Universitet Per Boje har tidligere beskæftiget sig indgående med dansk erhvervslivs udvikling. Denne fremstilling fokuserer mere på »den gode historie« end på de teoretiske sider af sagen. Den let læselige og underholdende bog giver ikke desto mindre